

ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМ, ТҮҮНИЙГ САЙЖРУУЛАХ АРГА ЗАМ

Д.ТУУЛ

УГТХүрээлэн,

Хөрс-агрохимийн лаборатори

2019 он

АГУУЛАГА

- Хөрсний үржил шим, ач холбогдол
- Хөрсний элэгдэл эвдрэл, тэдгээрийн шалтгаан
  - Элэгдэл эвдрэлийн шалтгаан,
  - Элэгдэл эвдрэлийн төрөл
  - Нөлөөлөл
- Хөрсний үржил шимийг сайжруулах арга замууд
  - Агрохимийн арга
  - Биологийн арга
  - Агрофизикийг арга

ХАА-н БҮТЭЭГДЭХҮҮН ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН МЕНЕЖМЕНТ

УУР АМЬСГАЛЫН ӨӨРЧЛӨЛТ

- **Уур амьсгалын дулааралт:**
  - Сүүлийн 60 жилийн хугацаанд:
    - ❖ Агаарын температур 1.9°C -аар нэмэгдсэн, (дэлхийн дундаж дулааралт 0.6°C)
    - ❖ Хур тунадас 10 %-иар буурсан, хувиарлалт өөрчлөгдсөн
    - ❖ Мөнх цэвдэг хурдацтай хайлж эхэлсэн
    - ❖ Байгалийн онцгой хүндрэл тохиох тоо нь олширсон
- **Хүний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөлөл**
  - Бэлчээрийн ачаалал хэтэрсэн нь ургамлан бүрхэвч устахад хүргэсэн
  - Газар тариалангийн талбайн хөрсний элэгдэл эвдрэл
  - Уул уурхай эрчимтэй өргөжсөн
  - Замын эвдрэл, элэгдэл

Climate and Soil Formation

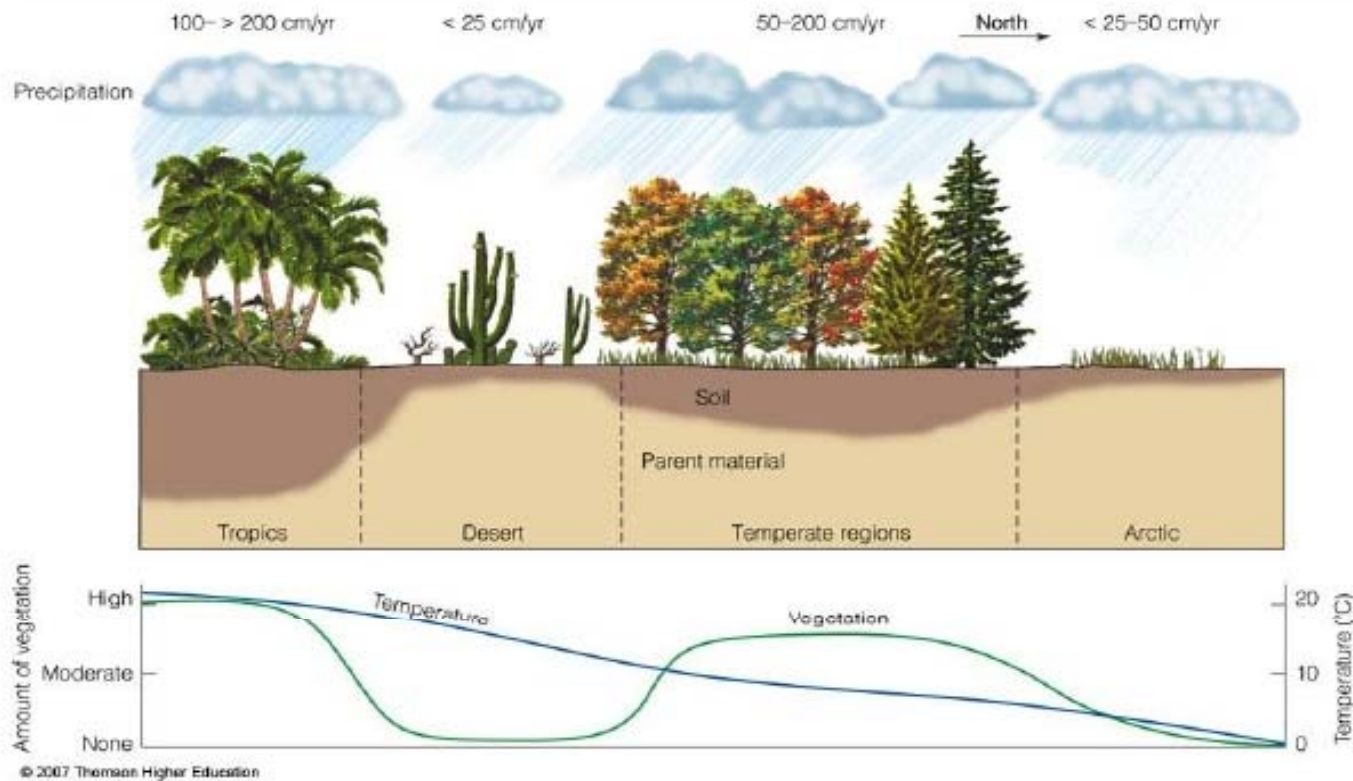
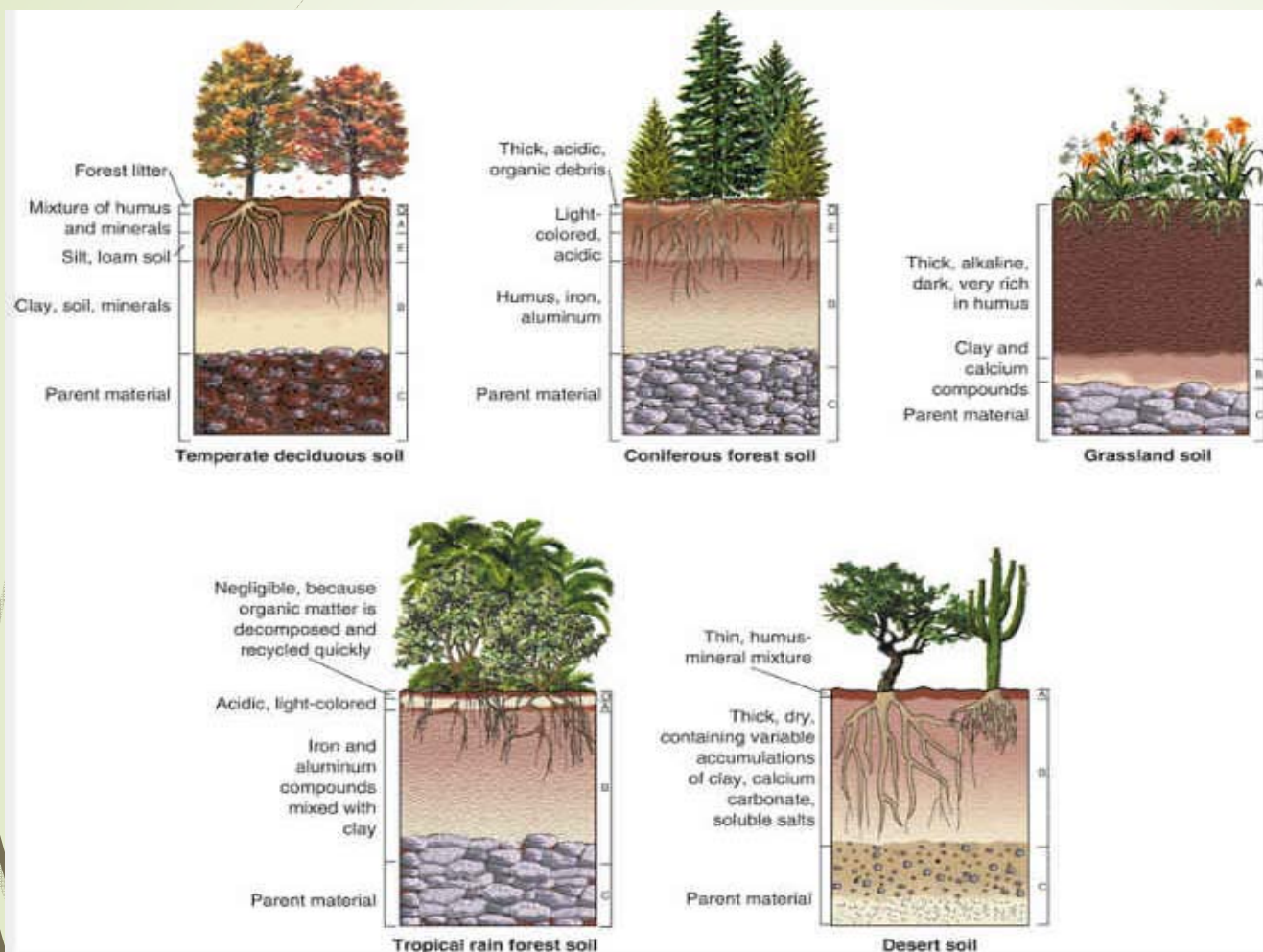

Fig. 6-15, p. 184

БАЙГАЛИЙН ЭКОСИСТЕМИЙН ҮНДСЭН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ

Хөрсний хэв шинжүүдийг уур амьсгалийн бүсчиллээр ерөнхийлэн нэгтгэснээр байгалийн экосистемийн үндсэн 5 төрөлд тодорхойлогддог. Үүнд:

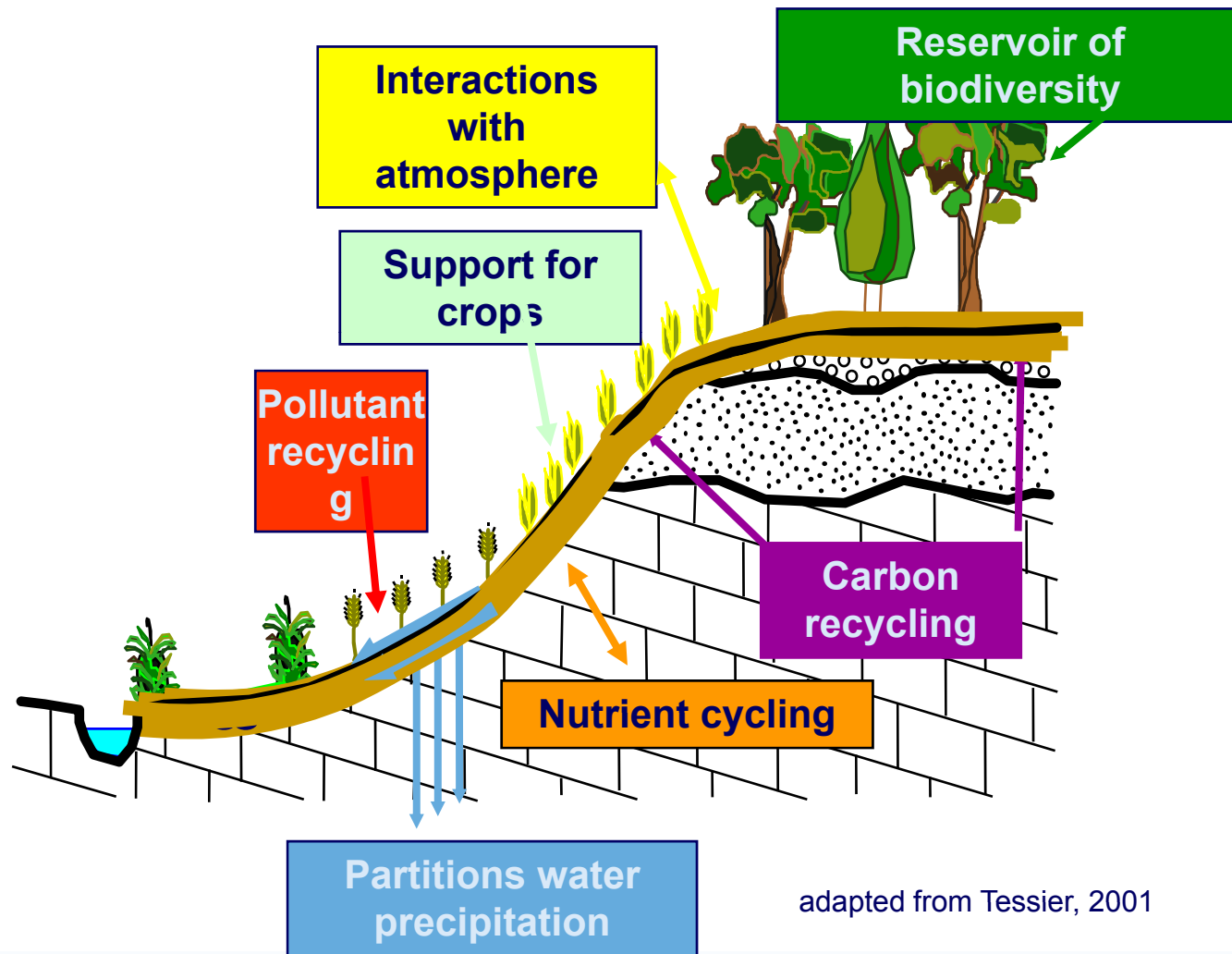
- Хүйтэн сэрүүн бүсийн хөрс
  - Ойн хөрс
  - Өвслөг ургамлан бүрхэвчтэй хөрс
  - Халуун бүсийн ойн хөрс
  - Цөлийн хөрс
- Эх сурвалж:

ХӨРС, ТҮҮНИЙ ҮРЖИЛ ШИМ, АЧ ХОЛБОГДОЛ

- ❑ Амьд организмын оршин тогтнох үндэс
- ❑ Бодисын эргэлтийг зохицуулах
- ❑ Амьд организмыг хүнсээр хангах

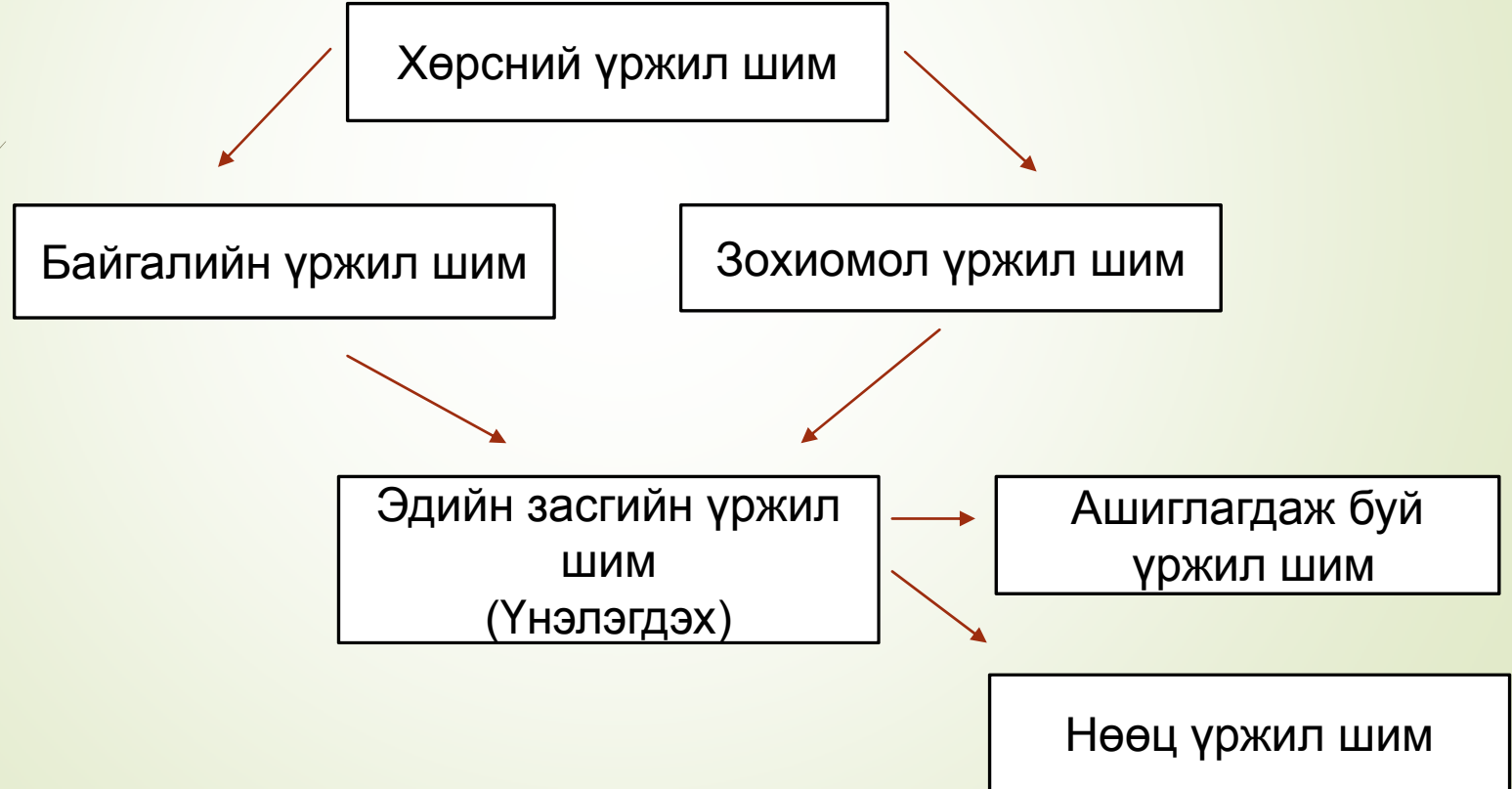
Agri-environmental roles of soils

ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМ, ТҮҮНИЙ ТӨРЛҮҮД

- **Хөрсний үржил шим** – ургамал ургаж, ургацыг бий болгоход шаардлагатай нөхцөлийг (ГОСТ 16265-89) бүрдүүлсэн хөрсний чадвар.

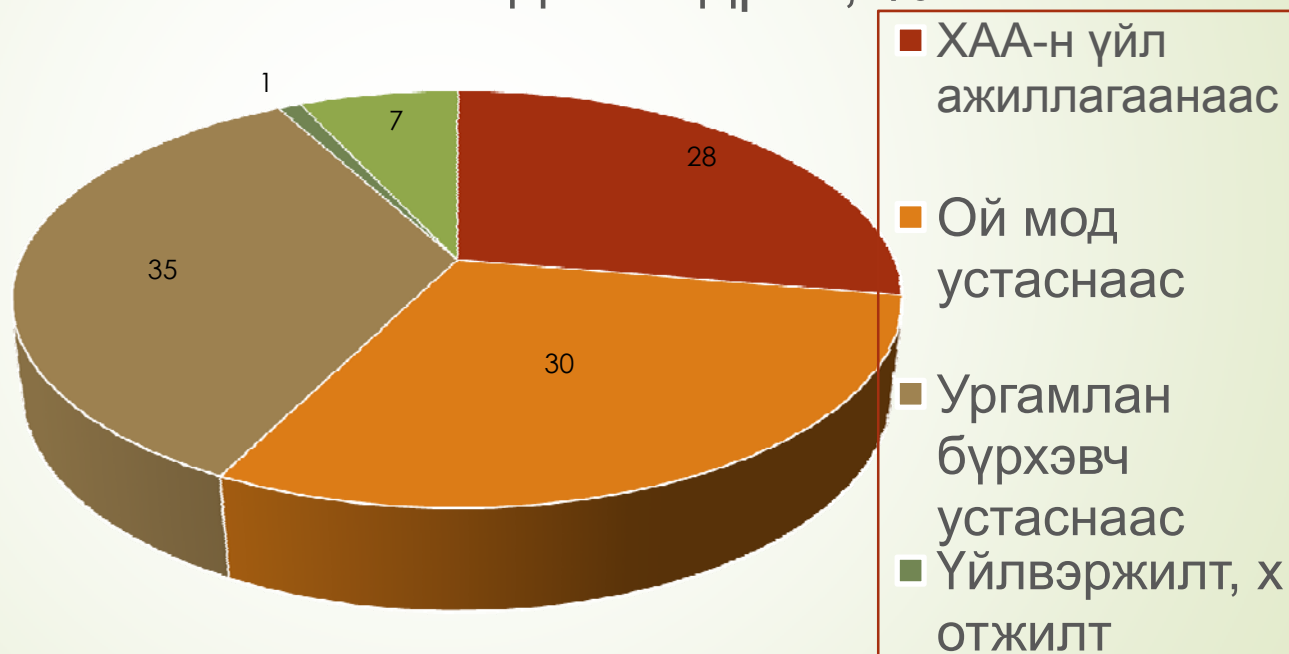
ХӨРС, ТҮҮНИЙ ҮРЖИЛ ШИМИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮҮД

Хөрсний үржил шимийн түвшин нь үндсэн 3 бүлэг хөрсний шинж чанарын үзүүлэлтээр тодорхойлогддог. Үүнд:

- **1. Агрохимийн шинж чанарын үзүүлэлтүүд** (тэжээлийн макро ба микро бодисын агуулалт, рН, шингээгдсэн сууриуд гм)
- **2. Агрофизикийн шинж чанарын үзүүлэлтүүд** (мех.бүрэлдэхүүн, бүтэц, чийг, сүвшилт, нягт, хагалгааны үеийн зузаан гм)
- **3. Биологийн шинж чанарыг илтгэх үзүүлэлтүүд** (органик бодисын агуулалт, б/б-ний бүрэлдэхүүн, идэвхи, хортон, өвчин үүсгэгч, хог ургамлын үр гм)

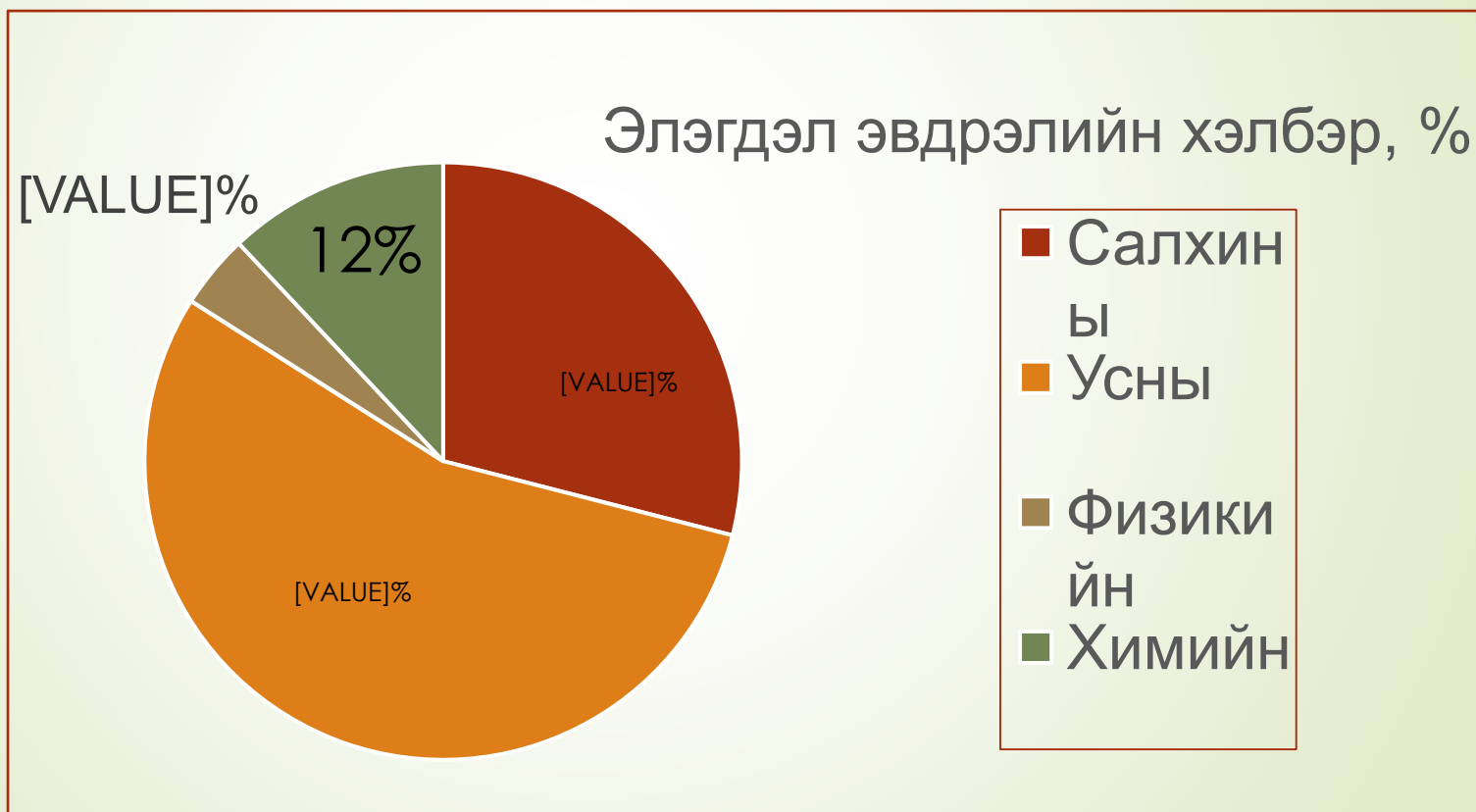
ХӨРСНИЙ ЭЛЭГДЭЛ ЭВДРЭЛИЙН ШАЛТГААН

Элэгдэл эвдрэл, %

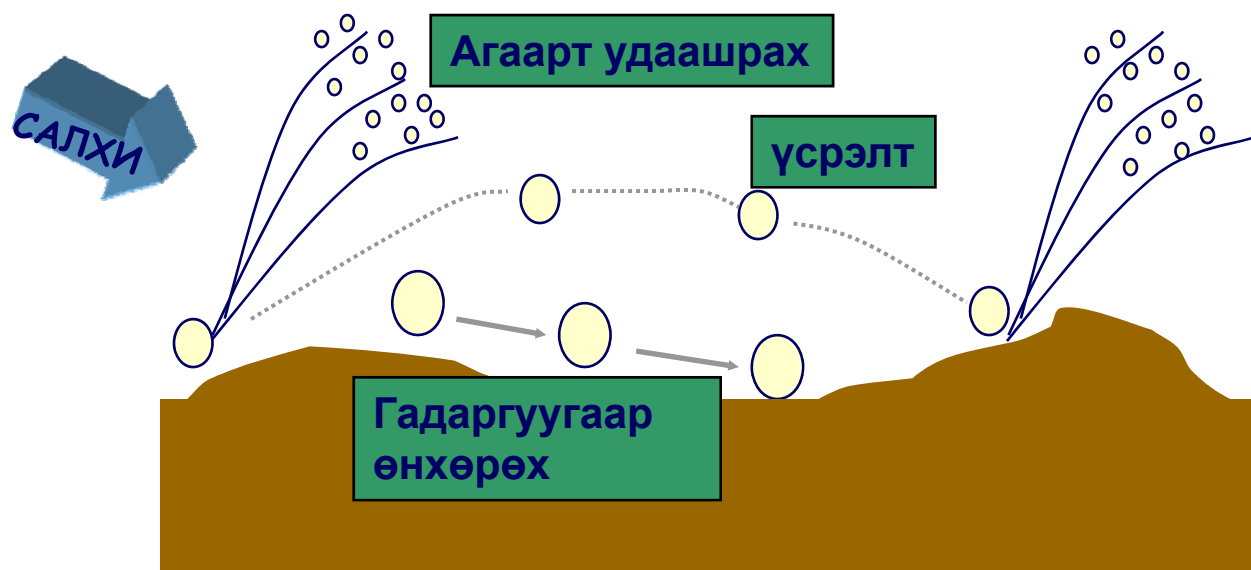

Эх сурвалж : Valentin,
2005

ХӨРСНИЙ ЭЛЭГДЭЛ ЭВДРЭЛИЙН ХЭЛБЭРҮҮД

САЛХИНЫ ЭЛЭГДЭЛ ЭВДРЭЛ

Valentin, 2005

- ❑ Жижиг хэсгүүд агаарт сарнидаг
  - ❑ Ариа том хэсгүүд нэг газраас нөгөөд үсэрч зөөвөрлөгддөг
  - ❑ Том ширхэгтэй хэсгүүд газраар өнхөрдөг
- Элсэн ба шавранцар хөрс ихэвчлэн эмзэг, салхинд өртөмтгий байдаг
Хонхор хотгор, нөмөр газарт хөрсний хуримтлал үүсдэг
Хөрсний жижиг хэсгүүдтэй органик бодис ба тэжээлийн бодисын зөөвөрлөгддөг.

Усны элэгдэл эвдрэлийн хэлбэр

Гадаргуугийн

Ховил
хэлбэрийн

Гуу жалга

Элэгдэл эвдрэлийн идэвхжил

Хөрсөнд явагдах процессуудын
харилцан уялдаа холбоо

Хөрсний
ялзмагийн
алдагдал

Бүтэц алдагдах

Хөрсний нягтралт

Элэгдэл эвдрэл

Хөрсний шим тэжээлийн бодис, С,
тунамал бодисын алдагдал

Хөрсний
бүтээгдэхүүнт чанар
буурна

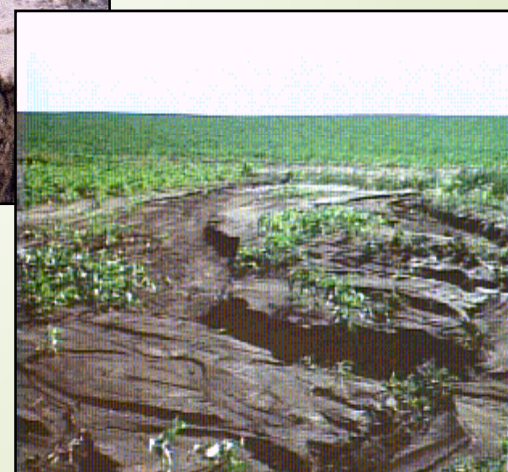
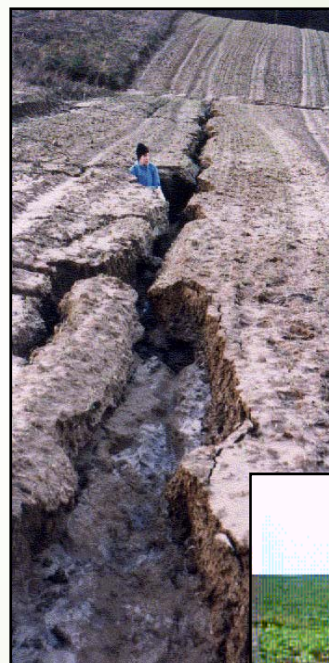
Усны
бохирдол
үүснэ

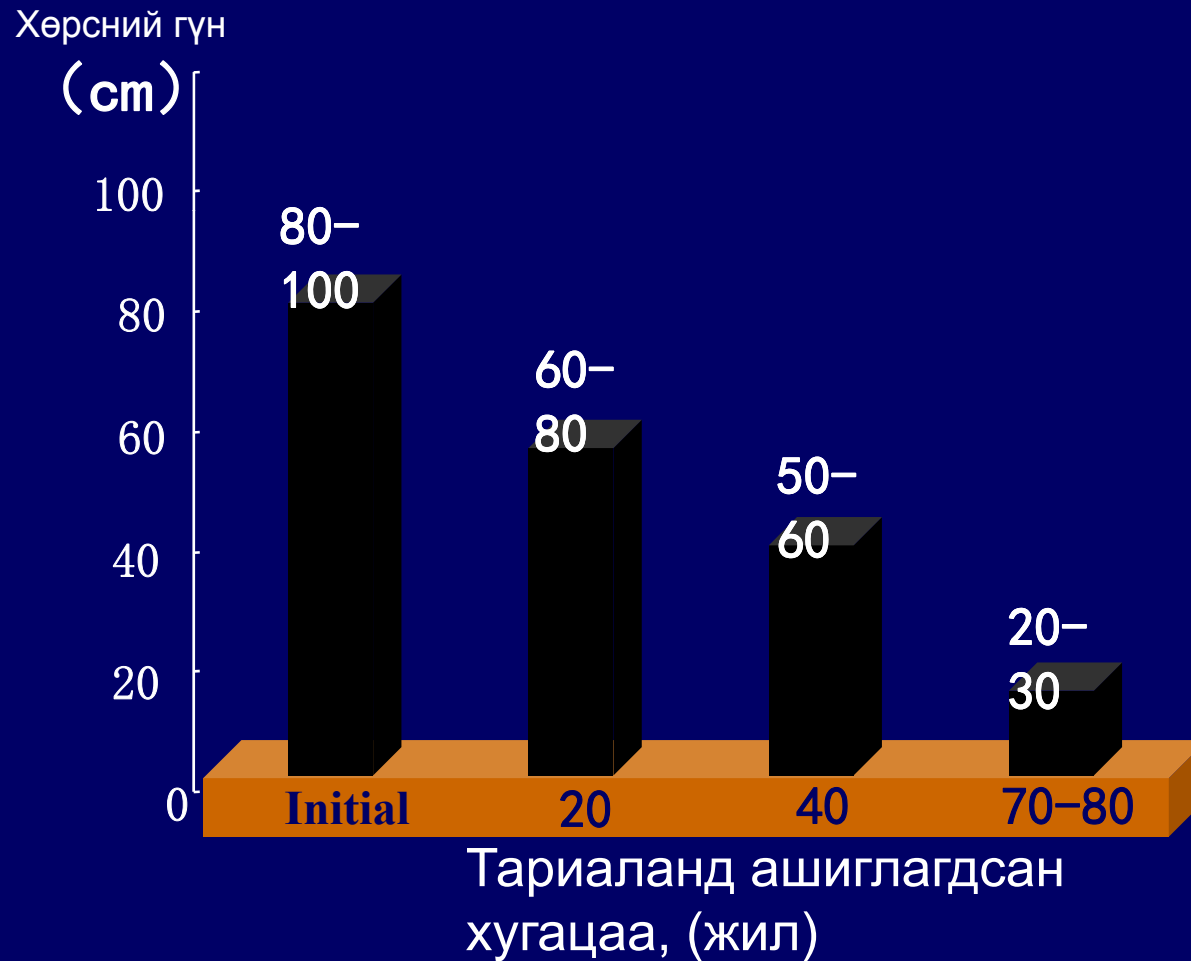
Хөрсний элэгдэл эвдрэлийн нөлөөлөл

(тухайн байршилд)

- ❑ Үндэсний системийн орших хөрсний гүн нимгэрнэ
- ❑ Органик бодис ба тэжээлийн бодисын алдагдал
- ❑ Хүртээмжтэй усны хэмжээ багасна
- ❑ Усны нэвчилт ихсэнэ
- ❑ Хагалгааны үе ядуурна
- ❑ Ургац багасна
- ❑ Хөрсний үнэлгээ буурна
- ❑ Эвдрэлээр үүссэн гуу жалгыг бөглөх ангилал хийгдэнэ

Тариаланд ашиглагдсан хугацаанаас хамаарч хар шороон хөрсний зузааны өөрчлөлт

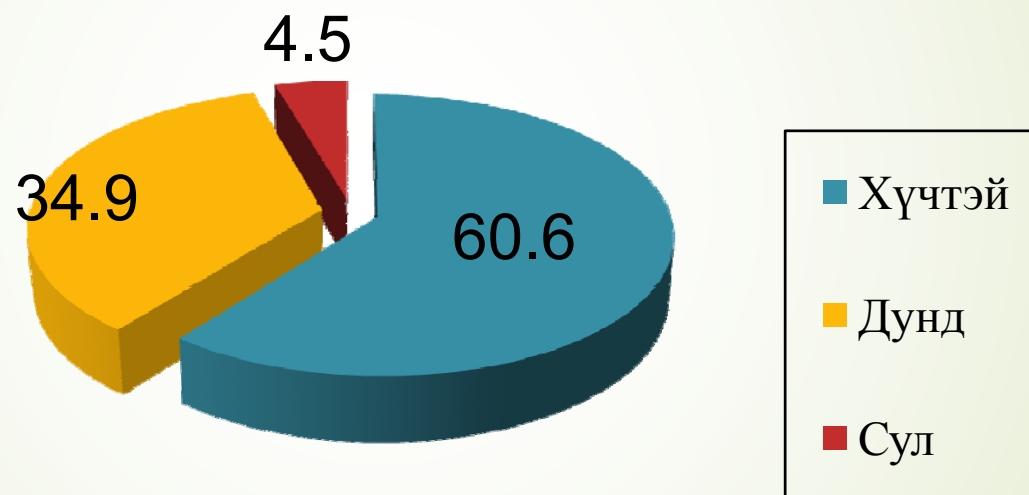
80 ЖИЛ ТАРИАЛАНД АШИГЛАГДСАН ХАР ШОРООН ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМИЙН ӨӨРЧЛӨЛТ

from Li, 2005

Монгол улсын тариалангийн талбайн хөрсний элэгдэл эвдрэлийн зэрэглэл, %

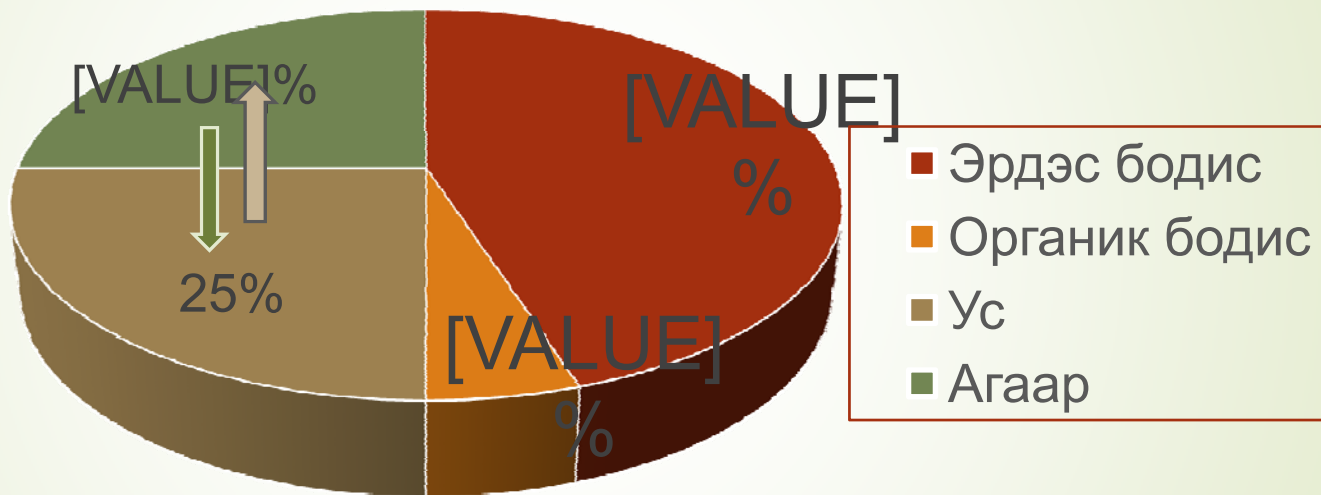

► Буудайн ургац

- Сул элэгдсэн хөрсөнд -- 12.2%
- Дунд элэгдсэн хөрсөнд – 31,0%
- Хүчтэй элэгдсэн хөрсөнд 66,0%-иар тус тус буурдаг

ҮРЖИЛ ШИМТЭЙ ХӨРСНИЙ БҮРДЭЛ ХЭСГҮҮД (ЗОХИСТОЙ)

Хөрсний бүрдэл хэсэг, %

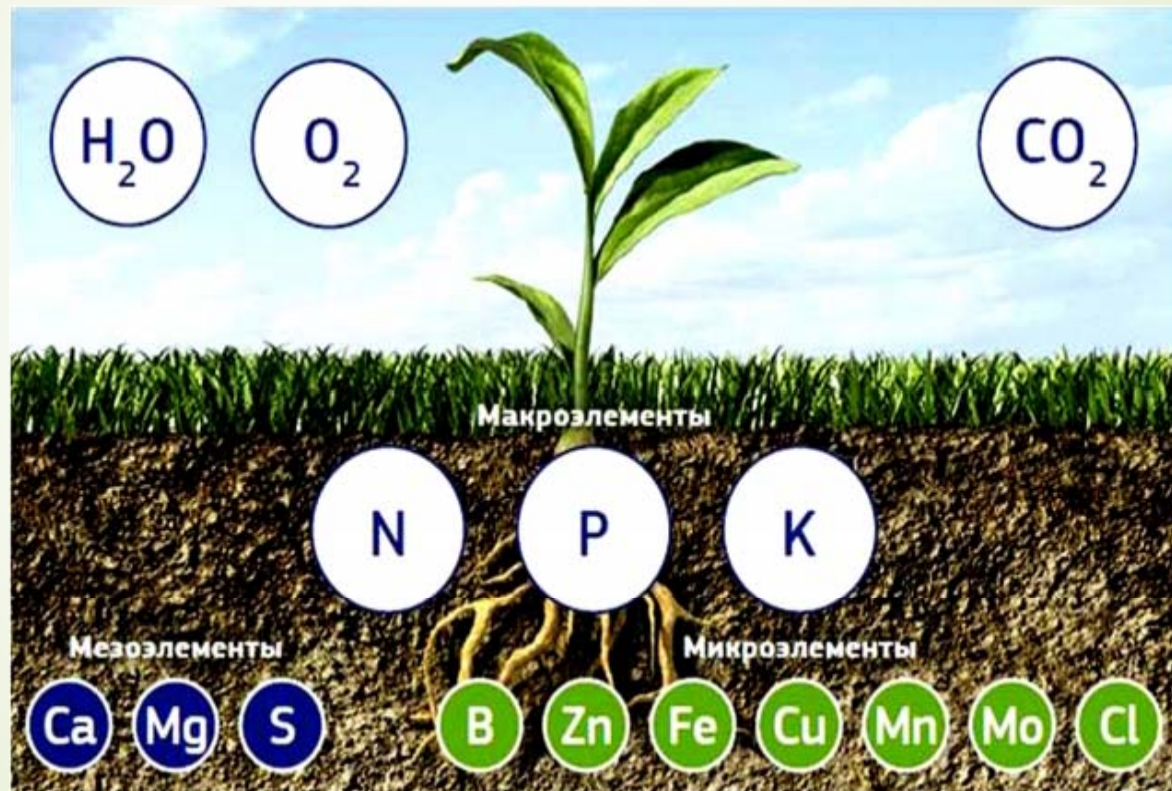
- ▶ Хатуу хэсэг 50% Нүх сүв 50%
- ▶ Хөрсний бүрэлдэхүүнд эгэл хэсгүүдийн (элс, тоос, шавар) агуулалт тэнцвэртэй харьцаатай
- ▶ Хөрсний бүтэц нь эгэл хэсгүүдийн эмх цэгцтэй тогтолцоотой

Valentin, 2005

ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМИЙГ САЙЖРУУЛАХ АРГУУД

- **Агрохимийн АРГА**
  - Эрдэс ба органик бордоо хэрэглэх систем (Тэжээлийн бодисын цогц менежмент)
- **Физикийн АРГА**
  - Хөрс элдэншүүлгийн зохистой арга, технологийг сонгон хэрэглэх
    - Хавж элдэншүүлэх технологи
    - Тэг элдэншүүлэгийн технологи
    - Хучлагатай технологи;
- **Биологийн АРГА**
  - Ээлжлэн тариалалтын сэлгээнд таримлыг оновчтой сонгох
  - Шим ба бактерийн бордоог хэрэглэх;

ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМИЙГ САЙЖРУУЛАХ АРГА (Агрохимийн)

Бордох менежмент (Агрохимийн арга)

➤ Бордох тохиромжтой менежмент:

- 1. байгалийн нөхцлийг сайтар тусгасан,
- 2. эдийн засгийн үр ашигтай,
- 3. аж ахуй зохион байгуулалт бүхий **ИЖ БҮРЭН АРГА ХЭМЖЭЭ ЮМ.**

Бордох менежментийн зорилго хөрсний үржил шимийг хадгалаж улмаар түүнийг дээшлүүлэх, таримлын ургацыг нэмэгдүүлж, ургацын чанарыг сайжруулах.

Бордох менежмент 2 үе шаттай. Үүнд:

- ээлжлэн тариалалтад бордоог хэрэглэх **Зөвлөмжийг боловсруулах**
- Зөвлөмжийг практик үйл ажиллагаанд **нэвтрүүлж хэрэгжүүлэх** гэсэн хоёр үе шаттай ажиллагаа явагдана.

Бордох систем

тариалангийн
үйлдвэрлэлд
тэжээлийн
бодисын
эргэлтийг
зохицуулж, хөрс
ний үржил
шимийг
сайжруулснаар
таримлын
ургацыг
нэмэгдүүлэхэд
чиглэгдсэн иж
бүрэн арга
ажиллагааг
бордох систем

Бордох технологи

Үндсэн бордоо

Таримлыг тарихтаас
өмнө хөрсний үндсэн ба
өнгөн боловсруулалтаар
хөрсөнд бордоог булж
өгнө.

- Э/борооны 80%,
- шим бордооны 100%
хийнэ.

Тарилтын үеийн бордоо

- Таримлыг тарихтай хамт
эрдэс болон шим
бордоог хамт хийнэ.
Таримлын төрлөөс
хамааран харилцан өөр
өөр байна.

Нэмэлт бордоо

- Нэмэлт бордоогоор тухайн
тарималд шаардлагатай
нийт бордооны 5-10%-тай
тэнцэх хэмжээг 2-3 удаа
хувааж усалгаатай хамт
хэрэглэнэ.

ХАА-н ТАРИМЛЫГ БОРДОХ ҮНДСЭН БОРДООНЫ ТУН

Таримлын нэр, төрөл		Бордооны төрөл			
		Бууц, т/га	Эрдэс бордоо (үйлчлэх бодисоор, кг/га)		
Үр тариа	Усалгаагүй	20-30	60	40	40
	Усалгаатай	30-40	120	80	80
Рапс		20-30	90	60	60
Төмс	Усалгаагүй	20-30	80	80	100
	Усалгаатай	30-40	160	160	160
Эртийн байцаа		40-50	200	180	100
Байцаа		30-40	180	160	100
Сонгино		20-30	90	70	60
Шар буудай			60	50	70

ТАРИЛТЫН ҮЕИЙН БОРДОХ ТЕХНОЛОГИ

(Дэвшилтэд технологийн нөхцөлд)

Эрдэс бордоо:

1. Гандуу жилд: $N_{30-50}P_{20}K_{20}$
2. Хэвийн ба чийглэг жил: $N_{50-80}P_{20-60}K_{20-40}$

40

Шим бордоо

Биоялзмаг 1-2 т/га

Гумат

Бактерийн бордоо

Рикобактер 6-8 кг/га

Азотфос (шингэн бордоо) 8-10 л/га

ТАРИМЛЫН УРГАЛТЫН ҮЕИЙН БОРДОО

- Үр тарианы (буудай) ургамлыг эрчимжсэн технологиор ургуулахад хамгийн чухал элемент болох азотыг тарилтын өмнө ба нэмэлт бордоо болгон хувиарлаж бордох нь ашигтай.
- Бутлалтын үеийн азотын бордоо нь ургамлын физиологийн процессыг эрчимжүүлж, өсөлт, бутлалтыг нэмэгдүүлж, үржлийн эрхтэний (цэцэглэлт) хөгжлийг сайжруулдаг
- Буудайн хүчит ба чанар сайтай үр авахад түрүүлэлтийн эхнээс сүүн болцын үед мочевиный 20-30 %-ийн уусмалаар бордох нь сайн нөлөөлнө. Энэ бордолт үрэн дэх уураг, цавуулагийн хэмжээг нэмэгдүүлнэ. Тийм ч учраас энэ хожуу үеийн бордоог **“чанарын бордоо”** гэж нэрлэдэг.

Азотын нэмэлт бордооны үр ашигийг нэмэгдүүлэхэд түүнтэй хамт калийн болон микроэлементийн бордоо, өсөлт түргэсгэгч бодис, пестицид хэрэглэх боломжтой.

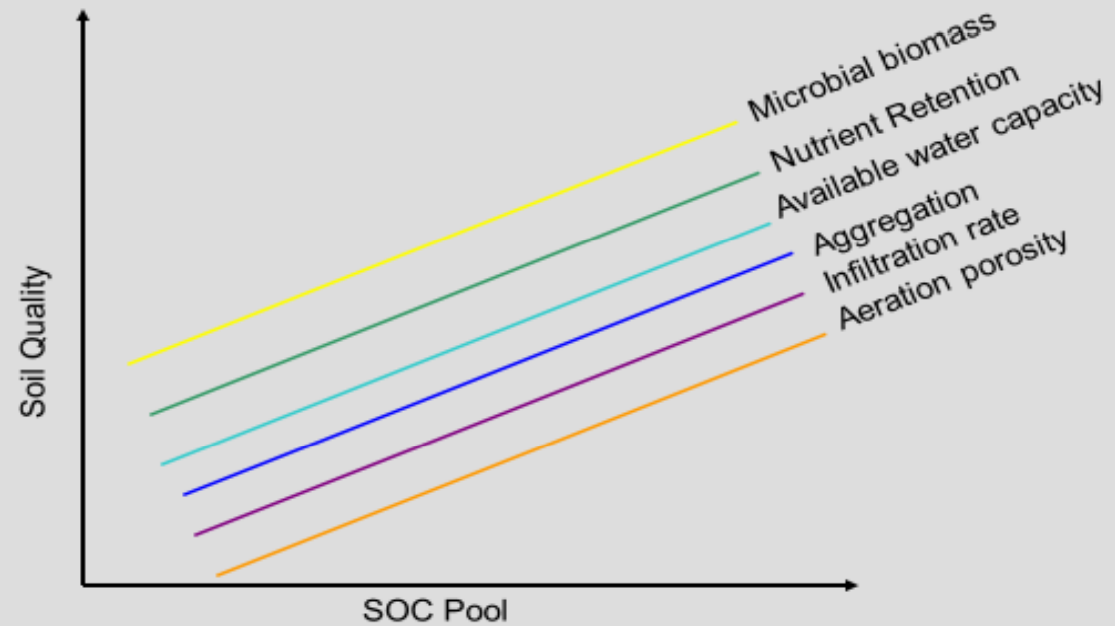

ОРГАНИК БОРДООНЫ АЧ ХОЛБОГДОЛ

- **Хөрсний физик шинж чанарт үзүүлэх нөлөөлөл**
  - Бүтцийн тэсвэрлэх чадварыг сайжруулна
  - Ус шингээх багтаамжыг дээшлүүлнэ
- **Хөрсний химийн шинж чанарт**
  - Тэжээлийн бодисын нөөц, ашиглалтыг дээшлүүлнэ (N эргэлт, P and микро тэжээлийн бодисын уусалтыг сайжруулна)
  - Солилцох катионуудын багтаамжийг нэмэгдүүлнэ
  - Буферлэг чадварыг дээшлүүлж орчны (pH) өөрчлөлтөөс хөрсийг хамгаална
- **Хөрсний биологийн шинж чанарт**
  - Хөрсний бичил биетний төрөл зүйлийг нэмэгдүүлнэ
  - Азот (N) шингээлт (rhizobia), P-н хүртээмжийг (mychorriza) дээшлүүлнэ
  - Өвчин үүсгэгчийг дарангуйлахад нөлөөлнө

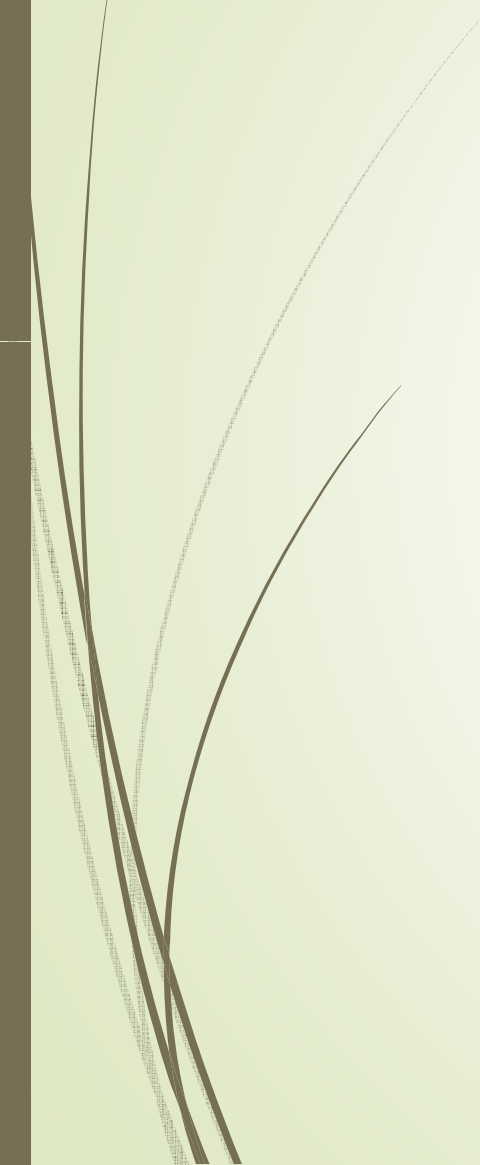

ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМИЙН ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД БА ОРГАНИК БОДИСЫН ХАМААРАЛ

ОРГАНИК ГАЗАР ТАРИАЛАНД ХӨРСНИЙ ҮРЖИЛ ШИМИЙГ САЙЖРУУЛАХ ҮНДСЭН АРГУУД

- Таримлын ээлжлэн тариалалтын сэлгээг мөрдлөгө болгох;
- Сэлгээнд буурцагтны эзлэх хувийг (50% хүртэл) нэмэгдүүлэх;
- Хөрсний гадаргууд хучлага үүсгэх;
- Органик ба байгалийн гаралтай эрдэс бодисыг бордоо болгон хэрэглэх;
- Коспост бордоог бэлтгэж, хэрэглэх
- Хөрс болон байгалийн бусад нөөцийг хамгаалсан технологийг ашиглах.

АНХААРАЛ ХАНДУУЛСАНД
БАЯРЛАЛАА